

Rada se nesnaží od výzkumných institucí získávat vzory dotazníků nebo záznamních listů, ani děrné štítky nebo výzkumné zprávy; přenechává se zájemcům, aby si přímým jednáním s výzkumnou institucí sami opatřili tento materiál na základě informací, které jim Rada dává k dispozici. Informace o výzkumech se získávají dobrovolnou cestou a počítá se s tím, že prestižní ohledy jsou pro výzkumné instituce dostatečným motivem, aby své práce hlásily k evidenci. Ze získaných informací se každoročně sestavuje a pohotově publikuje seznam, který je pak k dispozici všem.

Agendu s evidencí spojenou obstarávají dvě pracovnice organizačního aparátu Rady. Počátkem každého roku rozešlou institucím a pracovníkům, o nichž je známo, že se výzkumem ve společenských vědách zabývají, dotazníky, které ve čtrnácti otázkách zjišťují všechny potřebné údaje. Dotazníky se během roku stáhnou a odpovědi se přenesou na kartotéční listky, z nichž se pak pro každý rok sestaví a publikuje *Seznam výzkumů ve společenských vědách*.¹ Seznam, dokonale graficky zpracovaný, prezentuje evidované výzkumy ve třech oddělech: První část obsahuje všechny zachycené výzkumy členěné do dvaceti šesti skupin podle jejich předmětu (např. bydlení, vztahy mezi lidmi v organizacích, společenská stratifikace a mobilita atd.) a uvádí ke každému osm výše zmíněných informací. V druhé části najdeme výzkumy přinášející teoretické či metodické novinky nebo originální svou tematikou. Třetí část obsahuje výzkumy, které jsou předkládány jako disertační práce. Seznam je opatřen věcným rejstříkem v holandštině a angličtině a jmenným rejstříkem výzkumných institucí. Mimoto je zde holandský a anglický návod k použití a holandsko-anglický slovníček nejdůležitějších termínů. Seznam je publikován jako paperback a lze jej volně získat na knižním trhu.

Během čtyř let používání se tento model dobře osvědčil. Kritickým problémem bylo získat na počátku důvěru výzkumných institucí; pracovníci Rady proto před započítím akce jednali osobně s cca 150 organizacemi. Uvěřejněním prvního seznamu v roce 1964 byla nedůvěra rozptýlena a projekt si postupně získal vážnost. Dnes se výzkumné organizace o zařazení svých prací samy ucházejí, takže pracovníkům Rady odpadají starosti s vyhledáváním, vysvětlováním a urgencemi. Např. seznam za rok 1965 má spolu s dodatkem 701 stran a zahrnuje 1349 výzkumů prováděných zhruba 350 institucemi. Zachycuje údajně asi 90 % všech společenskovo vědních výzkumů v zemi prováděných.

Protože se v praxi ukazuje, že roční interval mezi jednotlivými seznamy je příliš dlouhý, hodlá Rada v mezidobí vydávat vždy po šesti týdnech provizorní zprávy.

Tolik tedy zkušenosti z Holandska. Nebyly by zde nějaké náměty také pro nás?

Poznámka: Toto sdělení čerpá mj. z informací, které mi poskytli pracovníci Rady paní Hogeweg-de Haart a pan Beier.

Michal Illner

Seminář o sociologii bydlení a městských center (Praha, 10.—11. května 1967)

Na organizaci semináře se podílel Výzkumný ústav výstavby a architektury, Čs. sociologická společnost a Katedra sociologie na Vysokém učení technickém v Karlsruhe (NSR). Bylo předneseno celkem devět referátů; referáty i diskuse se konaly v německém jazyce. Semináře se účastnilo celkem 25 pozvaných odborníků.

Prof. dr. H. Linde (Karlsruhe) objasnil ve svém úvodním projevu některé základní principy, z nichž vychází výzkumná práce jejich ústavu obecně, a jimiž se také řídí koncipování hlavního úkolu, kterým se nyní zabývají, tj. studium „pro plánování relevantních“ postojů a zkušeností obyvatel typických novějších obytných okrsků v Karlsruhe. Jsou si především vědomi toho, že nejen město jako vědecký objekt jejich studia, ale i samotná výzkumná činnost v této oblasti je činností společenskou a jako taková je integrální součástí západoněmecké společnosti.

V současném západoevropském velkoměstě se podle prof. Linde prosazují dvě protikladné tendence: na jedné straně jsou to společenské procesy vedoucí k potvrzení a upevnění „urbánního“ charakteru města; objektivací těchto procesů je především výrazné městské centrum. Na druhé straně trvá proces centrifugální, vedoucí ve svých důsledcích k rozvolnění městského organismu a k oslabení váhy městského centra. Studium rozmanitých aspektů a možných individuálních i společenských důsledků obou těchto procesů je jedním z neaktuálnějších témat současné sociologie města; o některých dílčích studiích tohoto zaměření, uskutečněných v Karlsruhe, referovali poté další hosté z NSR.

Dr. Heine mann (Karlsruhe) hovořil o průzkumu *Sociálních faktorů působících na hodnocení různých obytných částí města*. Předmětem průzkumu bylo zjišťování vzájemné závislosti mezi

- a) celkovou spokojeností dotazovaného s jeho obytnou čtvrtí,
- b) jednotlivými příčinami spokojenosti či nespokojenosti (1. mezilidské vztahy, 2. stavební a estetický ráz sídliště, 3. „vitální faktory“ [zeleň, světlo, čistota vzduchu, klid apod.], 4. komunikační faktory [dopravní spojení mezi lokalitou a centrem města]),
- c) objektivně existujícími vlastnostmi daného obytného obvodu.

Rozbory ukázaly, že hlavním činitelem při utváření celkového postoje k vlastní obytné čtvrti je hodnocení „vitálních faktorů“, tedy

¹ *Register van lopend onderzoek in de sociale wetenschappen*, N. V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam.

hygienicko-rekreačních vlastností této čtvrti; méně výrazný je vliv dopravní přístupnosti čtvrti. Hodnocení mezilidských vztahů ve vlastní čtvrti, stejně jako hodnocení jejího stavebně estetického vzhledu, nemá podle výsledků průzkumu významný vliv na utváření celkové postoje k obytné čtvrti.

Uvedené nálezy platí pro všechny respondenty bez ohledu na profesijní skupinu nebo vzdělání, zejména pokud jde o rozhodující vliv „vitálních faktorů“. — Je ovšem třeba podotknout, že zkoumané obytné čtvrti se příliš nelišily co do stavební kvality, která byla vesměs dobrá, a nelišily se příliš ani co do složení obyvatelstva a výše nájemného (pokud šlo o činžovní domy). I když uvnitř jedné čtvrti bydleli obyvatelé různých povolání a různého vzdělání, hmotná úroveň obyvatel byla vesměs dobrá.

Autor z výsledků vyvozuje, že z mnoha funkcí bydlení začíná nabývat rozhodujícího významu jeho funkce rekreace. Nepřímo o tom svědčí i takové jevy, jako je touha po vlastní zahradě, a časté výlety mimo vlastní čtvrti u obyvatel těch čtvrtí, jejichž „vitální faktory“ jsou místním obyvatelstvem hodnoceny nízkou.

Dr. Klein (Karlsruhe) se ve svém referátu zabýval hodnocením nových obytných čtvrtí ze strany obyvatel, a to na základě preferencí doprovázejících přání přestěhovat se. Metodickým přínosem studie, která vycházela z materiálu získaného při též průzkumu jako studie předchozí, bylo zpracování výsledků formou grafů ukazujících směry preferencí z jednotlivých obytných čtvrtí a vytvářejících jakýsi model potenciální rezidenční mobility uvnitř města. Analýza vlastností preferovaných obytných čtvrtí a respondenty uvedených důvodů této preference ukázala, že i zde hrají hlavní úlohu hygienicko-rekreační kvality — množství zeleně, čistota ovzduší a umístění v krajině z hlediska blízkosti rekreačně využitelné volné přírody, lesů a kopců. Méně výraznou úlohu při volbě čtvrti hraje stavební standard domovního fondu a vlastnosti obyvatelstva. Překvapující bylo, že dosažitelnost městského centra veřejnými dopravními prostředky se neukázala jako činitel, který by rozhodoval o přitažlivosti obytné čtvrti; naopak odpovědi ukázaly, že i se špatným dopravním spojením svého bydliště s centrem se lidé ochotně smířují, vykazují-li bydliště dobré „vitální“ vlastnosti. Totéž platí o relevanci faktoru, který je obvykle pokládán za jeden z rozhodujících, tj. o stupni vybavení obytného obvodu občanskými zařízeními (obchody, služby apod.) — Závislost těchto výsledků na západoněmeckých celospolečenských podmínkách (např. stupni automobilizace domácností) je zřejmá; téžko lze ovšem posoudit, do jaké míry jsou výsledky ovlivněny i specifickou místní situací v Karlsruhe (např. stupněm vzájemné odlišnosti jednotlivých čtvrtí co do jejich stavebního standardu, vybavení občanskými zařízeními, vzdálenosti od středu apod.).

Inž. arch. L. Macková (Praha) referovala o výsledcích průzkumu bydlení v experimentálních stavbách. Tato výstavba je

jednou z fází přípravy nových bytových typů. Průzkum netradičních dispozičních prvků v experimentálních bytech zachytil přes 70 % realizovaných bytů. Netradičními prvky bytové dispozice byly zejména průchozí obývací pokoj, kuchyňský kout tvořící součást obývacího pokoje, minimální předstín nebo byty bez předstíne, průchozí koupelna, ložnice pro jednu osobu o minimální ploše.

Nedostatkem experimentu bylo, že nebyla zajištěna základní podmínka pro poznání skutečných vlastností bytů, tj. obsazení všech bytů domácnostmi odpovídajícími počtem členů a určitou kulturní úrovní velikosti a charakteru bytu. Proto obyvatelé často používali jednotlivých místností nesprávně a nemohli se tedy seznámit se skutečnými kvalitami jednotlivých dispozičních řešení. Takovou chybou proti správnému využití místností bylo zejména spaní v průchozím obývacím pokoji, spaní dětí v pokoji, kde byl zároveň umístěn televizor, umístění většího počtu lůžek v ložnicích a spaní rodičů pohromadě s dětmi.

Dr. Eva Librová (Praha) referovala o *Průzkumu režimu dne v bytě*, provedeném za autorské spolupráce statističky inž. A. Veselé. Objasnila hlavní zásady metodického postupu a některé výsledky průzkumu režimu dne v bytě, provedeného ve čtyřčlenných rodinách obývajících třípokojové byty v nových sídlištích v Praze, přičemž byly analyzovány činnosti v bytě. Cílem bylo zjištění struktury časoprostorového využití třípokojového nepřelidněného bytu a jejich modifikací ve dvou různých koncepcích dispozičního řešení (s malými a většími kuchyněmi). V tomto průzkumu bydlení byla u nás poprvé uplatněna technika časového měření s použitím metod matematické statistiky, což umožnilo získat objektivní, kvantitativní nebo kvantifikovatelné údaje o využití bytu. Namísto dotazníků bylo použito techniky denních záznamů činností v bytě. Doba trvání jednotlivých činností sloužila za základ výpočtu doby pobytu v bytě a místnostech.

V referátě byly uvedeny z řady výsledků tyto údaje: doba pobytu v bytě (která svědčí o intenzivním využití bytu), doba pobytu celé rodiny v místnostech (z níž vyplývá pořadí využití místností v třípokojovém nepřelidněném bytě, modifikované řešením bytu), doba pobytu osob v místnostech (z níž je zřejmý převážný pobyt jednotlivých členů v místnostech), srovnání doby pobytu celé rodiny v kuchyni a obývacím pokoji v obou koncepcích (jež ukazuje vliv řešení bytu na posun místa pobytu rodiny), současnost pobytu více osob v místnostech (z níž je zřejmé, že převládá pobyt jedné, nejvýše dvou osob současně v místnosti).

Nakonec byly vysloveny některé závěry, které by měly být podnětem pro přípravu nových projektů pro hromadnou bytovou výstavbu.

Dr. Stöber (Karlsruhe) přednesl referát o *Funkci městských center*. Chápe městský střed jako takovou část města (nemusí to být střed v geografickém smyslu), která se od ostatních částí města odlišuje svými

funkcemi a řadou znaků (koncentrace hospodářských a politických institucí, koncentrace dopravních tahů, složení obyvatelstva, menší podíl obytných struktur atd.), přičemž jednou z nejnapadnějších vlastností je jeho heterogennost. Rozeznává několik typů městských center, jejichž odlišnost vyplývá hlavně z velikosti města a z funkce města v rámci příslušné oblasti. Tyto typy lze chápat zároveň jako typy vývojové, přičemž tzv. „city“ představuje kulminační, konečný bod vývoje, charakterizovaný především soustředěním nadregionálních funkcí.

Městské centrum má dvě základní funkce: je to jednak stanoviště centrálních obslužných funkcí, jednak místo „sociální orientace“ („sozialer Orientierungsort“); obě tyto základní funkce se vzájemně podmiňují. Dominantní postavení obslužných funkcí je jedním z hlavních znaků městského středu. Význam tzv. „terciárního sektoru“ roste nejen s velikostí města, ale i v průběhu historického vývoje společnosti vůbec; v městském centru pak nabývá tento proces svého prostorové objektivovaného vyjádření. Z obslužných funkcí jsou pro město nejvýznamnější zásobování, zprostředkování a správa. Koncentrací institucí do městského středu podmiňují čtyři hlavní výhody (z hlediska ekonomické rentability): dopravní dosažitelnost (uspořádaní času); výhody vyplývající z prostorové blízkosti funkčně závislých institucí; prestižní důvody (lokalizace v centru zvyšuje prestiž institucí — i těch, jejichž umístění v centru je z racionálního hlediska neodůvodněné); výhody vyplývající z aglomerace (zvýšená přitažlivost pro kupující vzhledem k větší možnosti výběru na jednom místě).

Pokud jde o specificky společenskou či spíše sociálně psychologickou funkci centra jako „sozialer Orientierungsort“, Stöber vychází z pojetí známého západoněmeckého urbanisticky zainteresovaného psychiatra Mitscherlicha, který s Paretem pokládá „vztah k místům“, „prostorové přiřazení“ („räumliche Zuordnung“) za jednu ze základních psychologických potřeb člověka. Tato potřeba se projevuje nejen vznikem vnitřního, důvěrného vztahu obyvatele k bezprostřednímu okolí jeho bytu, nýbrž polárně k tomu vzniká i vztah k městskému centru jako místu, kde individuum nejsnáze překonává svou osamocenosť; místu, které je ztělesněním a jakýmsi sebeobrazem celého města, jeho nejdemokratičtější prostorou, místem nejsnadnější asimilace heterogenního obyvatelstva; místem, kde moderní člověk nejsilněji cítí kontinuitu historického vývoje (zejména tam, kde městské centrum je spolutvořeno historickým jádrem); místem — jedním z mála —, které trvá, o které se proto moderní nezávislá a prostorově i sociálně mobilní člověk může opřít, a kde se cítí potvrzen ve své lidské existenci. Jinak řečeno, Stöber přisuzuje městskému středu významnou humanizační úlohu.

Pro časovou tíseň nemohl autor přednést další část referátu, která se měla zabývat tendencemi vývoje městského středu. Z ně-

kterých myšlenek vyslovených v referátu a při osobních rozhovorech se zdá, že je třeba počítat s prohloubením dilematu vyplývajícího z vývoje obou základních funkcí centra: zatímco jeho sociálně psychologická funkce je stále potřebnější, bude jaksi ztrácet reálnou oporu, protože nejmodernější technický vývoj posiluje spíše tendence centrifugální (dopravní kolize v centru; moderní spojovací prostředky omezující stále více potřebu osobního kontaktu; nové formy obchodu — zásilkový prodej, vznik obchodních subcenter): u stále většího počtu obchodních i správních institucí jsou to dnes už jenom spíše iracionální než racionální důvody, které zapříčiňují jejich setrvávání v centru města. V soutěži o umístění ve středu města podléhají jako finančně slabší často právě ty instituce, jejichž setrvávání v centru by bylo z hlediska sociálně integrační funkce nejvíce žádoucí.

Na přednášku dr. Stöbera organicky navazoval výklad inž. Bökemanna o výsledcích matematického rozboru stanoviště maloobchodů v Karlsruhe. Základním cílem studie bylo zjištění zákonitostí v rozložení jednotlivých druhů obchodů. Celé město bylo rozděleno pomocí rastru do velkého počtu čtverců a pak byla odděleně pro různé druhy obchodu zkoumána míra rozptýlu a koncentrace. Východiskem bylo rozdělení druhů obchodů (branží) podle toho, kolikrát se ve městě vůbec vyskytují, tj. obchody, jichž je celku ve městě méně než 10, 10—19, 20—29, 30—39 atd. Pro každou tuto kategorii, určenou počtem obchodů v celém městě, sestavil autor rozložení četností výskytu v jednotlivých čtvercích městské plochy. Získal tím obraz o závislosti rozložení četností jednotlivých typů obchodů na jejich celkovém počtu. V analýze pak pokračoval pomocí Lorenzovy křivky a indexu koncentrace tak, aby dospěl ke kvantifikaci stupně koncentrace jednotlivých obchodních branží.

Matematickým způsobem byl stanoven rovněž stupeň soustředění různých druhů obchodů do středu města. Teoreticky by se dalo předpokládat, že ve středu města budou zejména ty obchody, které se v celém městě vyskytují v malém počtu, protože střed města je nejpřístupnější. Tato hypotéza byla potvrzena jen zčásti. Ty branže, které mají celkem jen jednu nebo dvě prodejny, to jest nejspecializovanější obchody, nevolí střed města. Jejich prakticky monopolní postavení jim umožňuje zvolit si téměř libovolnou polohu. Silné soustředění do středu města bylo zjištěno spíše u těch branží, které jsou sice v celém městě zastoupeny poměrně málo, avšak nemají monopolní postavení. Největší rozptýl byl pochopitelně zjištěn u těch druhů obchodů, které slouží denním potřebám. V závěru své přednášky poukázal inž. Bökemann na pravděpodobný vývoj sítě obchodů v důsledku zvyšování životní úrovně a na vliv rostoucí centrality města na velikost centra a rozmístění jednotlivých druhů obchodů. Právě tato prognostická část jeho studie ukázala na přednosti exaktní analýzy problémů stanoviště („Standort“).